

Maria Mendel (red.)

Miasto pedagogiczne

„Studia Pedagogiczne” 2016, t. 69, ss. 279

Miasto jako byt od wieków inspirowało ludzi nauki i sztuki. Jego wielopłaszczyznowość, wielokontekstowość, bogactwo znaczeń, różnorodność oddziaływań i skomplikowana sieć wewnętrznych połączeń sprawia, że wciąż można je odczytywać na nowo. Wydany w 2016 roku 69. tom „Studiów Pedagogicznych” pod redakcją Marii Mendel ukazuje jego pedagogiczny wymiar. Tytułowe *Miasto pedagogiczne* to z jednej strony teoretyczny i praktyczny opis edukacyjnego charakteru miejsc, zjawisk i działań istniejących w murach miasta, z drugiej zaś jest to bogata i nośna metafora, na której budowane są idee wspólnotowości, współdziałania i samorządności, a przede wszystkim – projektowania lepszego świata.

Tom wpisuje się w środowiskowy nurt zaangażowanej pedagogiki społecznej i jest kolejnym etapem poszukiwań, refleksji i badań Autorki w dziedzinie pedagogiki miejsca (Mendel 2006, 2007, 2010, 2011, 2015, 2016). Po raz kolejny sięga ona do miasta jako szczególnego rodzaju miejsca i bezpośrednio wychodząc od swojej koncepcji *modi co-vivendi* – środowisk współdzielonych/współdzielanych (Mendel 2015, 2016) rozbudowuje ją i pogłębia.

Czym więc jest to miasto pedagogiczne? Dominującą rolę w jego zrozumieniu odkrywa w książce nowatorska koncepcja *koinopolityzmu*. Maria Mendel sięgnęła do arystotelesowskich kategorii dotyczących *polis* i to z nich uczyniła punkt wyjścia. *Polis* i współczesne miasto według autorki, mogą być podobnie rozpatrywane ze względu na wspólnotę, która powstaje w celu działania na rzecz wspólnego dobra oraz samorządność jako formę zarządzania. Jedno i drugie, jako byt, odpowiadają na wszystkie (czasem rozbieżne) dążenia obywateli, wytwarzają wartości, zmieniają ludzi. Miasto więc, tak jak i *polis*, może być *Wielką nauczycielką cnoty*.

Główną kategorią w prezentowanej koncepcji jest *koinos* (wspólny). Używano go w powiązaniu z miejscem (*topos*), rozumianym jako punkt w myśleniu i wyrażającym je wywodzie, wypowiedzi w mowie czy piśmie, styczny ze znaczeniami, jakie nadają mu inni; w pełni zrozumiały i niewymagający wyjaśnień czy komentarzy; oczywisty przez fakt skutecznej komunikacji zachodzącej w użytkującej go wspólnocie. Arystoteles zestawia razem *koinos* (wspólny) i *polis* (miasto-wspólnotę), określając tym samym miasto jako wspólnotę myśli lokalnej. Mendel, przekształca *koinópolis* w *koinopolityzm*, czyniąc z niego centralne pojęcie współczesnej pedagogiki miasta i drogowskaz ku lepszym rozwiązaniom społecznym i ekonomicznym, ku „miastu ludzkiemu”, skupionemu na dobru jego mieszkańców, a nie jedynie na zysku ekonomicznym i korzyściach dla światowych rynków finansowych.

Książka *Miasto Pedagogiczne* jest również wkładem w radykalną i krytyczną pedagogikę miejsca. Bardzo wyraźnie zaznacza się w niej sprzeciw wobec neoliberalnemu urbanizmowi w zarządzaniu miastami, procesom globalizacji miast, silnej polaryzacji przestrzennej biedy i dostatku, postępującej prywatyzacji instytucji i przestrzeni, marketingowi miejsc, gentryfikacji zaniedbanych obszarów i społeczności o niskim kapitale kulturowym, polityką segregacyjną. Postulowana idea *koinopolityzmu* ma być humanistyczną odpowiedzią na te zjawiska i praktyki, występujące powszechnie w miastach globalnych czy inaczej światowych. Jak pisze Autorka: „Koinopolityzm mógłby być w tym kontekście osią, organizującą – z jednej strony – różne postaci skutecznego oporu; z drugiej, specyficznie miejskiej edukacji, opartej na wartości, jaką stanowi *koinópolis*, wspólnota myśli lokalnej” (s. 12).

Obraz miasta, jaki wyłania się z koncepcji Marii Mendel, jest obrazem dynamicznym, aktywnym, pełnym wzajemnych przepływów i oddziaływań. Jest swoistym *modi co-vivendi*, miejscem współdzielanym, w którym wspólnie wypracowywane są modele społecznych relacji, rozwiązań konfliktów, organizacji współżycia. Mieszkańcy nie tylko współzamieszkują jedną przestrzeń miejską, ale dzielą specyficzny styl/sposób życia. Miasto jest otwarte na negocjacje, wymianę znaczeń, różnorodność i dialog, „...uczy lekcjami, jakie przeżywają na co dzień jego mieszkańcy, mniej lub bardziej jawnie sobie się przyglądając, podpatrując swoje aktywności i przepuszczając je przez filtr własnego mikrokosmosu wartości” (s. 13). Jednocześnie kreuje i jest kreowane.

Jednakże, takiej zmiany, we współczesnym, globalnym mieście nie da się uzyskać bez refleksji i praktyki pedagogicznej. Kluczem, według Autorki, może być tutaj edukacja społeczna, głównie pozaformalna i nieformalna, łącząca w sobie z jednej strony zadania edukacji środowiskowej, silnie zakorzenionej w koncepcjach Małej Ojczyzny, z drugiej – socjologię miasta ugruntowaną w tradycji Szkoły Chicagowskiej.

Artykuły zawarte w dalszej części książki, konsekwentnie dopełniają zaprezentowaną przez Marię Mendel we wstępie koncepcję *koinopolityzmu*. Tak jak różnorodne są przejawy edukacyjnych wpływów w przestrzeni miejskiej, tak głos badaczy nie został ograniczony wyłącznie do pedagogów społecznych. Ten tom „Studiów Pedagogicznych” tworzą teksty badaczy różnych dziedzin nauki, z różnych ośrodków naukowych, i różnych krajów. Wypowiadają się w nim między innymi socjologowie, antropologowie, filozofowie, kulturoznawcy, historycy, historycy sztuki. Ta zamierzona wielość głosów i różnorodność spojrzeń, koresponduje jednak z główną ideą *miasta pedagogicznego*, składa się na nową perspektywę refleksji o współczesnym mieście i edukacji.

Struktura tomu składa się z dwóch spójnych części, opisujących tytułowe *miasto pedagogiczne*, ale z różnych perspektyw. Pierwsza część: *Miasto: miejsce, pamięć, tożsamość* skupia się na uwarunkowaniach podmiotowej autokreacji. Otwiera ją analiza mało znanej w Polsce niemieckiej pedagogiki społecznej (*Podmiotowe bycie w mieście. Perspektywa niemieckiej pedagogiki miejsca/przeźreni* Jacqueline Puchert i Aleksandry Kurowskiej-Susdorf). Dalej następują teksty o bardziej praktycznym wymiarze, prezentujące między innymi: laboratoria miejskie (*Laboratoria Miejskie Europy Środkowej. Miasta pamięć i krytyczne tożsamości obywatelskie w edukacji międzynarodowej* Juliet D. Golden, Hana Červinková), projekty przywracania pamięci miastu (*Przywracanie pamięci miastu jako międzypokoleniowe uczenie się (z) miejsca*, Kinga Majchrzak), integrację społeczności wileńskich ekspatriantów w Gdańsku (*Tożsamościowe aspekty integracji społeczności miejskiej. Ekspatrianci między Wilnem a Gdańskiem*, Katarzyna Stankiewicz), potencjały i problemy kultury nowych peryferii miejskich (*Budowanie na granicach: Kultura nowych peryferii miejskich, jej potencjały i problemy*, Dorota Rancew-Sikora, Lesław Michałowski, Bogna Dowgiałło) oraz miasto w kulturze popularnej (*Motyw miasta w tekstach kultury popularnej*, Marek Ejsmont, Beata Kosmalska).

Druga część tomu pokazuje miasto jako arenę gier politycznych. Jej teksty wpisują się w krytyczną i radykalną pedagogikę miasta. W tej perspektywie szczególne znaczenie mają ruchy miejskie oraz szeroko rozumiana rewitalizacja. Pierwsze zjawisko prezentowane jest w takich artykułach jak: „*Zwrot śródowiskowy*”, czyli *jak władza czyta programy ruchów Miejskich* (Małgorzata Jacyno), *Miejskie ćwiczenia z demokracji* (Krzysztof Świrek), *Ruchy miejskie uczą biznes nowoczesności* (Jan Śpiewak), *Organizacje pozarządowe, miasta i zmiana społeczne* (Monika Popow). Drugie, uznawane za jedno z najbardziej aktualnych odmian edukacji społecznej, organizowane w postaci interwencji edukacyjno-animacyjnej, często z wykorzystaniem działań artystycznych opisywane jest w tekstach takich jak: *Rewitalizacja jako proces edukacji społecznej* (Hanna Grzeszczuk-Brendel), *Lokując sztukę w mieście – transformacje idei* (Agniesz-

ka Wołodźko), *Muzeum w mieście. Oswajanie odmiennych trajektorii uczenia się* (Anna Bilon, Tomasz Borkowski, Ewa Kurantowicz), *Artefakty i symbole w przestrzeni miejskiej jako problem badawczy, zadanie edukacyjne i pretekst do animacji kultury* (Kamila Kamińska).

Tom dopełniają dwa teksty: pierwszy, w języku angielskim *Problematising urban parent's school engagement: exploring parent engagement through the lenses of liberalism and post-colonial theory* autorstwa Melissa'y Lovitz, wpisuje się w wątki krytyki postępującej prywatyzacji oraz polaryzacji biedy i bogactwa we współczesnym, globalnym mieście, jednocześnie ukazując istotną rolę szkoły w tych procesach. Drugi *Edukacja dzieci imigrantów w Gdańsku – od interwencji do miejskiej polityki społecznej* Doroty Jaworskiej i Khedi Alieva – wraz z dołączonym aneksem – przedstawiającym „Model integracji imigrantów” ukazuje, poprzez drogę do wypracowania miejskiej polityki edukacyjnej dla imigrantów, wyzwania międzykulturowej edukacji społecznej.

Miasto Pedagogiczne Marii Mendel to książka niezwykle ważna w dziedzinie nauk społecznych. Nowatorska koncepcja jasno i klarownie przedstawiona na początku tomu, pełna jest odwołań i nawiązań do twórców różnych dziedzin nauki, literatury i sztuki, ukazując erudycję Autorki. Całość tomu jest spójna i logiczna. Wszystkie teksty, pomimo wielości głosów badaczy, trzymane są silnie w redaktorskich ryzach, dzięki czemu czytelnik ani przez chwilę nie traci z oczu myśli przewodniej. Każdy artykuł odnajduje się w prezentowanej koncepcji *koinopolityzmu*, będąc rozszerzeniem i/lub egzemplifikacją poszczególnych jej fragmentów.

Poza teoretyczną wykładnią, precyzyjnym umiejscowieniem jej w obrębie nauk i krytycznym przeciwstawieniem się neoliberalnemu urbanizmowi, zawiera również (a może przede wszystkim) wizję tego, jak powinno wyglądać i funkcjonować miasto oraz na którą ścieżkę należy wstąpić, aby iść ku ideałowi. Dzięki tej perspektywie, książka ta może stać się istotna zarówno dla teoretyków, badaczy pracujących w terenie, jak i dla działaczy miejskich środowisk lokalnych.

Maria Mendel zostawia otwarte drzwi do dalszych refleksji nad miastem pedagogicznym. Jak sama przyznaje: „Koncepcja koinopolityzmu, jakkolwiek wydaje się propozycją idącą w dobrym kierunku, wymaga jednak rozwinięcia. Będę pewnie do niej wracała, ale w ramach tej wypowiedzi pozostawię ją jednak w postaci ledwo zarysowanej perspektywy teoretycznej. Otwieram ją z nadzieją na zainteresowanie i dyskusję, może też inspiracje i nowe kierunki dalszych poszukiwań”. Czytelnikom zostawia to nadzieję, że nie jest to jeszcze koniec poszukiwań Autorki.

Katarzyna Odyniec

Anna Odrowąż-Coates, Anna Perkowska-Klejman

Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii

Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, ss. 194

Jak wskazują badania nad problematyką udziału kobiet w siłach powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii, dyskurs równościowy, zainicjowany przeszło sto lat temu przez działania sufrażystek, emancypantek, a później feministek, jest nadal potrzebny w rozmaitych przestrzeniach życia społecznego. Równouprawnienie, rozwinięte na kanwie zasady sprawiedliwości oraz równości wobec prawa, zakłada brak dyskryminacji kobiet i mężczyzn w dostępie do rynku pracy, edukacji, kultury czy polityki. W rzeczywistości jednak, czego dowodem jest recenzowana książka, kobiety i mężczyźni traktowani są jako dwie, odmienne kategorie społeczne, szczególnie na gruncie zawodowym. W przypadku profesji ściśle związanej z cechami przypisywanymi jednej z płci, dostęp do niej może być z góry utrudniony dla drugiej i wiązać się z wieloma trudnościami. Przykładem takiej przestrzeni społecznej są siły zbrojne – środowisko liczebnie zdominowane przez mężczyzn, w którym nawet współcześnie dostrzec można dyskryminację ze względu na płeć, stereotypizację i utrudnienia w dostępie do szczytowych poziomów awansu. Postępujące zmiany cywilizacyjne wpłynęły na armię oraz formy prowadzonych przez nią wojen. Rozwój technologii, przeniesienie konfliktów na poziom wojny informatycznej i zwiększająca się liczba misji pokojowych, pomniejszają znaczenie siły fizycznej i testosteronu jako najważniejszych cech żołnierza. Coraz szerzej w wojsku otwiera się przestrzeń dla kobiet, wobec czego liczniej podejmują się one funkcjonowania w tej organizacji. Kobiety stopniowo wchodzą w tę przestrzeń społeczną i profesjonalną, „oswajają” ją, przecierając szlak kariery wojskowej dla kolejnych pokoleń żołnierek.

Anna Odrowąż-Coates wraz z Anną Perkowską-Klejman w książce *Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii*, analizują świat kobiet służących w lotnictwie polskim i brytyjskim. Publikacja ta jest ważnym głosem w dyskursie feminizującym, rozszerzającym pola badawcze socjo-pedagogicznych studiów poświęconych kobietom, wzbogacającym dotychczasową wiedzę w analizowanym obszarze. Dotarcie do specyficznej i trudno dostępnej grupy respondentek czyni książkę pozycją unikatową i otwierającą drogę do dalszych eksploracji naukowych w tym obszarze życia społecznego.

Recenzowana publikacja jest ważna również ze względów metodologiczno-teoretycznych. Wprowadza do dyskursu pedagogiki społecznej tematykę kobiet w wojskowości oraz wykorzystuje w analizach materiałów empirycznych nowatorską kategorię – refleksyjność biograficzną. Badania biograficzne, poprzez narracje dotyczące wątków niezwykle osobistych, nie tylko zawodowych, ale obejmujących historię życia, kontekst biografii i uwarunkowań społecznych, umożliwiają głęboką i przenikliwą analizę wieloaspektowej sytuacji badanych kobiet. W ostatnich latach zwiększyło się zainteresowanie tą metodą jakościową wśród pedagogów, prace w tym zakresie publikują między innymi Kaja Kaźmierska, Elżbieta Dubas, Ewa Skibniewska i Danuta Lalak. Badane żołnierki opowiadają o swoich biografjach edukacyjnych, prywatnych i zawodowych, przeżyciach i wspomnieniach. Narracje te mają wartość poznawczą, historyczną, społeczną i dydaktyczną. Autorki pokazują świat dotychczas nie do końca poznany, z powodu trudnego dostępu do elitarnej grupy „kobiet przestworzy”. Badaczki podejmują istotną społecznie tematykę partycypacji kobiet w profesjach zdominowanych przez mężczyzn i zamierzenie czy też nie – dyskryminacji z powodu płci. Analizowane biografie posiadają walor dydaktyczny, na przykład dla grup zawodowych i instytucji, które wpływają na partycypację i codzienne funkcjonowanie kobiet w wojsku.

Anna Odrowąż-Coates i Anna Perkowska-Klejman wybrały refleksyjność jako czynnik łączący doświadczenia respondentek. Odrębne biografie, pomimo indywidualnej perspektywy, zostały ujęte we wspólne pola narracji. Nurt refleksyjny pozwolił Autorkom na spojrzenie na wybrany wycinek rzeczywistości – kobiety w wojsku w kontekście społecznych, kulturowych i historycznych uwarunkowań, wyprowadzanych z osobistych, pogłębionych narracji respondentek.

Rys wprowadzający w tematykę zawiera rozważania na temat stereotypizacji żeńskiej służby wojskowej, partycypacji kobiet w wojsku krajów NATO, historycznej obecności kobiet w wojskowości w momentach największych konfliktów zbrojnych XX wieku, zjawiska upłciowionej segregacji i segmentaryza-

cji oraz tzw. „szklanego sufitu”. Analiza teoretyczna jest tłem dla części drugiej – empirycznej, w której wcześniejsza problematyka ożywa w narracji kobiet żołnerek: pilotek, nawigatorek, kontrolerek lotu. Istotny punkt poruszanej problematyki skupia się wokół pytania: czy koedukacyjna armia jest możliwa.

Kobiety przestworzy. Refleksyjność biograficzna kobiet służących w Siłach Powietrznych Polski i Wielkiej Brytanii to publikacja ważna i ciekawa z powodu prekursorskiej tematyki, rozszerzenia pola studiów „kobięcych” i studiów społeczno-kulturowych oraz ze względów metodologiczno-teoretycznych. Książka ta ponadto inspirowa do dalszych prac badawczych w celu poznawania światów kobiet nadzwyczajnych. Autorki napisały, że aby „zostać pilotem nowoczesnego samolotu wielozadaniowego, żeby udać się w miejsca konfliktu, żeby szkolić się w zabijaniu. Trzeba być nadzwyczajną osobą, żeby przecierać szlak dla następnych generacji kobiet wkraczających w szeregi wojsk”. Już sama ta sentencja naznaczona jest nierównością polegającą na tym, że kobieta, aby odnosić sukcesy w wojsku i rozwijać karierę zawodową musi być w jakimś stopniu „nadzwyczajna”, podczas gdy mężczyźni, w tej samej sytuacji zawodowej wystarczy posiadanie wiedzy, kompetencji i dobrego wykształcenia.

Magdalena Roszak

Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie